Collegium litterarum 26

JALUTUSKÄIGUD JA KOHVIJOOMISED
KÕNELUSI MADIS KÕIVUST

Koostanud ja toimetanud Aare Pilv

Tallinn
Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus
2020

Sisukord

Saateks 5
Jaan Kaplinski Madis Kõiv: kontrapunktilisi mälestusi ja mõtteid 7
Tiia Allas „Mis diagnuus taa sääne om – kotussõvaimust vaivatu?“ Madis Kõiv ku võro kultuuriluu kirjapandja 13
Anti Saar „Kadunud Kõtu“ ja kadunud Kõtu 28
Indrek Ojam Madis Kõivu romaani poeetikast ja kohast eesti kirjandusruumis 38
Jan Kaus Kaos ja mälu 49
Madis Kolk Madis Kõiv kui teatrikriitik 57
Piret Kruuspere Madis Kõivu „Lõputu kohvijoomine“: näitemäng ja lavastus 70
Vestlusring „Lõputu kohvijoomise“ üle 87
Jaan Kangilaski Madis Kõiv ja analüütilise filosoofia seminar 125
Rein Veidemann Madis Kõivu „ometi“ 134
Henrik Sova Ometi-algoritm Madis Kõivu ainetel 142
Aare Pilv Märkmeid Madis Kõivu mälugrammatikast 156
Leo Luks Meil ajaäärne tanavas. Lisandusi analüüsile 163
Jüri Lipping *Was ist des Esten Philosophie?* Mõned lugemismuljed 175
Vestlus Priit Pedajase ja Ain Lutsepaga 188
Jalutuskäike majade juurde 211
Madis Kõivu tekste. Jätkubibliograafia alates 2004. aastast 236
Nimeloend 243

PIRET KRUUSPERE

Madis Kõivu „Lõputu kohvijoomine“: näitemäng ja lavastus

Vaatlen alljärgnevalt Madis Kõivu (kahasse Leo Metsariga kirjutatud) näitemängu „Lõputu kohvijoomine“ selle erinevates versioonides-redaktsioonides[1] ja arvustuslikus retseptsioonis. Puudutan seejuures aja ja ruumi kategooriad, rahvuslike karakterite või tüüpide modifikatsioone, samuti Kõivu loomingule omaseid korduvmotiive ja -metafoore. Ühtlasi tõmban mõned visandlikud ühendusjooned „Lõputu kohvijoomise“ ja kirjaniku kultuuriloolise esseistika vahele.

„Lõputu kohvijoomine“ kujutab endast omamoodi hübriidi Madis Kõivu nn rühmanäidenditest ja mälestus- või mälunäidenditest[2], põimides omavahel ühelt poolt avaramat ja panoraamsemat ning teisalt kammerlikumat, intiimsemat vaatenurka XX sajandi Eesti rahvuslikule ajaloole ja (rahvuslikele) tüüpidele murdeliste sündmuste pööristes. Tegevuskohana annab sümboolne kohvik W varjamatu viite ülikoolilinna Tartu kohvikule Werner, haritlaste ja boheemlaste aastakümnetepikkuse ajalooga legendaarsele

1 Näidend on trükis ilmunud kahes redaktsioonis: Tallinn: Eesti Draamateater, 2008 („Näidendiraamatu“ sarjas) ja Madis Kõiv, *Näidendid. III*. Tartu: Akkon, 2009, lk 187–305. Madis Kõiv ja tema kaasautor Leo Metsar on teose käsikirjalised algversioonid dateerinud vastavalt 23. X 1998 ja 28. VII 2004. Eesti Draamateatri lavastusena (lavastaja Priit Pedajas) esietendus „Lõputu kohvijoomine“ 5. X 2008 endise Heliose (Oktoobri) kino saalis Tallinna vanalinnas. „Näidendiraamatu“ sarjas ilmunud teksti puhul on osutatud asjaolule, et Draamateatri lavastuse tekst erineb omakorda avaldatud tekstist (Kõiv 2008: 5); eeskätt oli Pedajase tõlgenduses tegemist tekstikärbetega, kuid loobutud oli ka teose finaali algupärasest lahendusest.

2 Kõivu nn rühmanäidendeid on iseloomustatud kui alaliiki, mida kannab teatud inimrühm ja kus ülesehitus järgib suuresti muusikalisi printsiipe (Rähesoo 1999: 1868; näidetena mainitagu teoseid „Küüni täitmine“ ja „Peiarite õhtunäitus“). Kirjaniku autobiograafiliste ehk mälestusnäidenditena on Jaak Rähesoo määratlenud järgmisi teoseid: „Tagasitulek isa juurde“, „Omavahelisi jutuajamisi tädi Elliga“ ja teatava tinglikkusega ka „Stseene saja-aastasest sõjast“ (Rähesoo 2000: 1372), hiljem on ta kasutanud ka määratlust mälunäidendid (Rähesoo 2000: 1376). Luule Epner on rääkinud samuti mälunäidenditest (Epner 2005: 147), Anneli Saro aga kasutanud mõistet mälestusnäidendid (Saro 2004: 15).

kokkusaamiskohale.[3] Seeläbi sünnib resonants üldisema kollektiivse/rahvusliku kultuurimäluga. Ameerika teatriuurija Marvin Carlsoni sõnutsi iseloomustavadki kultuurimälu narratiive üsna tihti spetsiifilised ruumilised assotsiatsioonid (Carlson 2001: 136). „Lõputu kohvijoomise" – nii näidendi kui ka lavastuse – kaasaegses kriitilises retseptsioonis kohtab Kõivu varasematest näidenditest kõige sagedamini võrdlust teosega „Tagasitulek isa juurde".[4] Neis kahes on täheldatud just kronotoobi sarnasust, samas kui referentsiaalsete ruumide isiklikkuse astmelt on nad erinevad – „Lõputus kohvijoomises" osutab ka ruum üldisemale ja suuremale (Eestimaa) ajaloole (vt Salar 2009: 92–93). Kirjandusteadlase Toomas Haugi väitel on Kõivu näidendi kohvik W omandanud „erakordselt sügava, eksistentsiaalse tähenduse. Kohvik esineb siin kui Eesti XX sajandi ajaloo kirgede ja saatuste *Treffpunkt*." (Haug 2009: 817) Draamateatri lavastuse arvustustest libises aga läbi kohviku W võrdlus koguni Ateena agoraaga (Laasik 2008).

Kui Madis Kõivu dramaturgias võime üsna sageli kohata ka sise- ja välisruumide omavahelisi põimunud vastastikuseid suhteid, siis „Lõputu kohvijoomise" puhul on tegemist läbivalt suletud (kohviku)**ruumiga**, kusjuures ajaloolised sündmused – kataklüsmid ja katastroofid – leiavad aset sellest väljaspool. Siseruumi valitseb üldjuhul staatika; osutagem näiteks korduvmotiivile: välise kaose kiuste liikumatuna/tardununa püsivad kujud/siluetid, kusjuures vahel nad ilmuvad – või neid ilmutatakse meile – äkilises, epifaanilises välkvalguses (vt Kõiv 2008: 41, 88). Kui näidendis „Tagasitulek isa juurde" on välisilmal aeg-ajalt kombeks eluruumidesse n-ö sisse murda ja need kas hetkega ja/või hetkeks hõlvata, siis „Lõputus kohvijoomises" sedalaadi fenomeni üldjuhul ei kohta. Küll aga kordub mõlemas eelmainitud näidendis tähendusrikas tuule või tõmbetuule kujund. „Tagasitulekus isa juurde": „... plahvatavad uksed ja aknad lahti, tuul tuleb hirmsa sahina ja lehepahinaga sisse, inimesed koos lehtede ja prahiga, ustest ja akendest (sisse ja välja), kellelgi ei ole pikemat pidamist, valgus on ähmis ja sahmib huupi ..." (Kõiv 1997: 156). „Lõputus kohvijoomises" kohtab teatud aja takka – sealhulgas mitut puhku ka Poeedi tegelaskõnes – tõmbetuule kujundit, ja seeläbi omandab paaril korral inimeste ruumi lõõtsuv tõmbetuul muu hulgas ka kultuuriloolise

3 See avati Johann Werneri kondiitripoena 13. VIII 1895, eestlaste hulgas muutus kohvik populaarseks alates XX sajandi algusest ning haritlaste kokkusaamiskohana oli selle kõrgaeg 1920.–1940. aastatel.

4 Näidend esietendus Eesti Draamateatris 31. I 1993 Priit Pedajase lavastuses; esmatrükk: Madis Kõiv, *Kolm näitemängu*. Tallinn: Eesti Draamateater, 1997, lk 141–228.

kaastähenduse.[5] Tõmbetuules on „istujate siluetid ... hakanud justkui liikuma. [---] Tõmbetuul kisub ruumi siluettidest tühjaks.“ (Kõiv 2008: 177, 179) – siinkohal tulebki teha mööndus, et vähemasti korra suudab välisilm, ja seda just tuule näol, siiski ka „Lõputus kohvijoomises“ siseruumi vallutada. Kusjuures vahetult enne viimati mainitud seika on Poeet (kelle kultuurilooliseks prototüübiks on sedapuhku Henrik Visnapuu) kandnud ette oma luuletuse „Tõmbtuul! o tõmbtuul!“. Pahaendeline tuuletõmbus eelneb ka kohviku põlemisele näidendi alguses ja eelviimases episoodis (Draamateatri lavastuse finaalis).

Välisilma või välisruumi ohtusid markeerivad „Lõputus kohvijoomises“ veel prahvatused-raksatused-mürtsatused, kuulipildujatärinad, tulistamised ja miinikärgatused, pahaendeliselt ja ootamatult hämarduv, kustuv ja vilkuv valgus ning siseruumidesse kurjakuulutavalt imbuv suitsuhõng või ka ruumi ajuti täiesti endasse mattev suits.[6] Kui Kõivu puhul on meie üldises kultuuriteadvuses kinnistunud tees tema loomingus taaskorduva kollase valguse painajalikust loomusest, milles avalduvad kirjaniku isiklikud ängid ja hirmud[7], siis „Lõputus kohvijoomises“ domineerib läbivalt hoopis punane valgus (sageli punane kuma) – ja seda võiks tõlgendada kui kujundlikku viidet pigem üldisematele, kollektiivset laadi painetele ja katastroofidele.[8] Tegelastele võib selles punases ühtaegu heiastuda nii hüpnotiseeriv õud kui ka ilu (vt Kõiv

5 Looduslikud *versus* inimkultuuri ilmingud Kõivu loomingus oleks omaette inspireeriv ja intrigeeriv uurimisteema.

6 Salamisi ruumi imbuva suitsu puhul saab tõmmata võrdlusjooni Kõivu varasema, Hando Runneliga kahasse kirjutatud näidendiga „Küüni täitmine“. Suits sekundeeribki sagedasele hämarusele (seda esineb palju ka „Lõputus kohvijoomises“), samuti udule, mis Kõivu lavailmasid ebamääraseks muudavad või hägustavad.

7 Madis Kõiv on korduvalt tunnistanud, et kollasel valgusel on tema jaoks „... aistiliselt hirmutav toime“ ning kõik tema lapsepõlve hirmud seostusid sellise õhtuse kollasega, mis kandis endas samal ajal ka mingit mõistatust (Kõiv 1991: 8–9).

8 Vaatamata ülalmainitud tähelepanekule kõivuliku kollase valgusega seoses, leiab kirjaniku näidenditest – lisaks „Lõputule kohvijoomisele“ mitmest teisestki – üsna tihti, sagedamini kui eeldanuks, ka punast valgust. Viimane seostub tihti (päikese)valguse teravuse, isegi läbilõikavusega (nt „Peiarite õhtunäituses“), mida tõlgendaksin kujundliku viitena kas teatud vägivaldsele katkestusele või ootamatult teravale valuaistingule. Samas kohtab „Lõputu kohvijoomise“ ühes remargis, keset sõjakaost, ootamatu ja idüllilisena, Kõivu dramaturgia kontekstis isegi nostalgiliselt mälestuslikuna mõjuvat õhtust päikesevalgust: „Õhtune päike paistab läbi eesruumi akende ja vaheukse, [kohviku] keskmise ruumi põrandale ja seintele, tolmukübemed hüplevad päikesevalguses ja varjavad vaate.“ (Kõiv 2008: 88) (Vrd näidendi „Põud ja vihm Põlva kihelkonnan nelätõistkümnendämä aasta suvõl“ avaremargiga: „... kollane õhtupäike paistab läbi tagatare madala akna ja lahtise vaheukse eestarre.“ – Kõiv, Lõhmus 1987: 6.) Veidi hiljem kohtame „Lõputus kohvijoomises“ aga ka juba n-ö tavapärasemalt kõivulikku remarki: „Üksik päikesekiir läbi ruumi, südanlõhestavalt kollane ja kurb.“ (Kõiv 2008: 181)

2008: 48); väljas toimuv peegeldubki näidendi lugejate ja vaatajateni tegelaskujude ja nende reaktsioonide kaudu.

„Lõputu kohvijoomine“ oli lavastaja Priit Pedajasel järjekorras juba üheksas Kõivu loomingu lavatõlgendus[9] ja see esietendus sõjaeelse Heliose kino (nõukogude aastail ümber nimetatuna kino Oktoober) üpriski lagedas ja kõledas, kaua tühjana seisnud saalis.

Marvin Carlsoni järgi on teatri ja kultuurimälu vahelised suhted sügavad ja mitmeplaanilised. Teatrikunstis toimib spetsiifiline mäluaspekt, olles siin kesksem kui teistes kunstides, ja seda võiks pidada üheks teatrikunsti peamiseks karakteristikaks; Carlson nimetab seda nähtust kummitamiseks (*haunting*) (Carlson 2001: 6–7). Kummitamine esitab publikule midagi, mida see on küll juba varem kogenud, aga mida nüüd esitatakse teistsuguses kontekstis; Carlson analüüsib oma raamatus „The Haunted Stage. The Theatre as Memory Machine“ nn kummitavate nähtustena teksti (sh lugu ja karaktereid), näitleja kehalisust, lavastust (*production*), (teatri)ruumi jm. Iisraeli teatriuurija Freddie Rokem, kes on põhjalikult käsitlenud (rahvuslikku) ajalugu vahendavaid teatrilavastusi, on samuti seda meelt, et mõistega „ajaloo esitamine“ seostub enamasti teatud „kummituslik“ mõõde (Rokem 2000: 6).

Carlsoni järgi paigutuvad draamatekstid vahel konventsionaalsetest teatrimajadest väljaspool asuvatesse ruumidesse, ajendades seeläbi vaatajates asjakohaseid n-ö kummituslikke äratundmisi (Carlson 2001: 134). Endise kino hüljatud hoone võimendas tõepoolest omaltki poolt minevikku vajunud kohvikust kõneleva lavaloo kultuuriloolisi konnotatsioone.[10]

Jeanette R. Malkin on sedastanud, et postmodernistlikes mälunäidendites (s.t juba teksti tasandil) esinevad mälupaigad (*memory sites*) otsekui liituvad omavahel või sulavad ühte – nii oma algsel kujul kui ka „tagasi pöördudes“, nii meelde tuletatuna kui ka kriitilisemalt revideerituna (Malkin 1999: 35). Eelöeldu kehtib ka „Lõputu kohvijoomisega“ seoses. Pedajase lavastuse lavapildis pakkus kunstnik Riina Degtjarenko üsna otseseid vihjeid reaalselt eksisteerinud Werneri kohviku interjöörile, misläbi vanema põlvkonna vaatajad võisid kogeda teatud nostalgiat või suhestuda laval nähtavasse ka poleemiliselt-kriitiliselt. Lavapildi maalitud tagafoonil olid äratuntavad mitmed Tartu linna sümboolsete hoonete kujutised: raekoda, Inglisild, ülikooli peahoone.

9 2014. aastal on lisandunud „Keskmängustrateegia“ ja 2019 „Põud ja vihm...“.

10 Hiljem, kui remonditööd Eesti Draamateatri hoones ühele poole said, kolis „Lõputu kohvijoomine“ teatri suurele lavale, s.t konventsionaalsemasse teatriruumi.

„Lõputu kohvijoomise“ protagonist Stammgast (hilisemas versioonis tegelasnimega Stammkunde) istub kohvikulaua taga ja joob kohvi – mis tahes ajaloolised sündmused või pöörded ümberringi ka aset ei leiaks. Ajavahemikku 1918 kuni kohviku põlemiseni 22. X 1983 hõlmavas tegevusvoolus on **aeg** Kõivule omaselt kronoloogiliselt segamini paisatud; siin heiastub taas võrdlus „Tagasitulekuga isa juurde“, aga ka Kõivu dramaturgiaga üldisemalt. Ühelt poolt mängib „Lõputus kohvijoomises“ ajaga teose autor ise, teisalt aga tulevad aeg ja selle erinevad määratlused-variatsioonid (*seekord*, *siis*, *ennist*, *pärast*, *vara*, *hilja*; vahepealsus, ajutisus, alatisus; samuti erinevad ajaloolis-ühiskondlikud ajad[11]) alailma jutuks ka tegelaskõnes. Stammgasti ettepanek alustada otsast peale kohvijoomise järjekordset ringi (vt Kõiv 2008: 29, 172) vihjaks otsekui mütoloogilisele, igavesti sõõri sulguvale ajale. Siinkohal ei saa jätta tsiteerimata ka üht remarki „Lõputu kohvijoomise“ hilisemast tekstiversioonist (varasemas see puudub), mispuhul on lühikesse teksti otsekui kokku pressitud üpris pikk ajavahemik: „Laul kestab vahetpidamata juulist veebruarini, kord valjemini, kunded tulevad ja lähevad, joovad oma musta joogi, räägivad, kord valjemini, kord sosistades. Suveriided vahetuvad taliriiete vastu … siluetina on pilt endine.“ (Kõiv 2009a: 261)

Näidendi mõlemas trükiversioonis ulatub ajaskaala finaalis tegelikult peaaegu et teose kirjutamise aastaisse ja/või pigem isegi kujutluslikku tulevikku. Sellega kaasneb nii autori(te) varjamatult ühiskonnakriitilisi motiive ja hoiakuid kui ka tegevuse ootamatu käändumine ulmelisse sfääri: varasemas versioonis lisanduvad näidendi tegelaskonda ühtäkki rohelisest valgusest pärit tulnukad – rohelised mehikesed, kes räägivad andromeeda keeles (vt Kõiv 2008: 294–297).[12] Sellise lõpplahenduse kunstilise veenvuse suhtes väljendati kriitikas pigem skeptilisi hoiakuid (vt Salar 2009: 97), millega siinkirjutaja põhimõtteliselt nõustub. 2009. aasta tekstiversiooni finaalis tuleb aga esmalt kohvikusse koos uute külalistega (tegelaskõnes vilksatab viimastega seoses põgus viide võimalikule allilmale – Kõiv 2009a: 301) Valges Frakis Mees. Tema kui kelneri ja ettekandjate osalusel kordub õige varsti – küll hoopis teises ajas ja atmosfääris, kuid näidendi (ring)kompositsiooniga

11 „Vana hea Orduaeg. / Vana hää Poola aeg. / Vana hea Rootsi aeg. / Vana hää tsaariaeg. / Vana hää Eesti aeg. / Vana hea nõukogude aeg … “ (Kõiv 2008: 291)

12 Ka erinevate keelte kasutus eri aegadel jookseb „Lõputust kohvijoomisest“ ühe tähendusliku liinina läbi, kumuleerudes keelte Paabelina näidendi esmaversiooni lõpuepisoodi remargis: „Andromeeda ja eestikeelne jutuvada, sekka vene-, saksa-, inglise- ja soomekeelseid lauseid.“ (Kõiv 2008: 296)

resoneeruvalt n-ö taasesitatava episoodina – näidendi avastseen: kohvikut hakatakse sulgema ja ühtäkki tekib samasugune kahtlev-kahtlustav segadus seekord Poeedi (Poeet IV)[13] taskust ja minevikust pärit rahatähtedega (Kõiv 2009a: 303), nagu see oli aset leidnud 1983. aastal Stammgasti ostmarkadega (Kõiv 2008: 18–21, Kõiv 2009a: 194). Nimetatud stseeni on vahepeal sisenenud küll ka sinistes barettides rohelised mehikesed, kes mõjuvad aga tulnukate asemel pigem militaarsete tegelastena. Hilisem versioon mõjub oma lõpplahenduse poolest varasemast tunduvalt ambivalentsemana: akna taga toimuva nn ülearuste eestlaste kosmilise relvaga steriilse ja puhta hävitamise asemel, mida kujutab algse versiooni lõpp (vt Kõiv 2008: 297), pakutakse viiteid kõige taaskorduvusele, taas otsekui mütoloogilisele ajaringile. Peale äsja mainitud rahatähtede stseeni on selles mõttes kõnekas ka ootamatu plahvatuse järel varemetesse jäänud kohviku keskel Stammgasti/Stammkunde laua ja selle lähema ümbruse terveks jäämine – kohvijoomine tema, Erika ja Poeedi osavõtul saab seega jätkuda igavesti ja ajatult (Kõiv 2009a: 304–305).[14] Pedajase tõlgenduses raamis lavastust kohviku põlemine, s.t episoodid aastast 1983 – vaatest tulevikku oli seega loobutud, ja siinkirjutaja arvates tagas see lavastuse veenva kunstilise terviklikkuse.

Stammgasti ümber eri aegade voolus sagivate, nii Saksa kui ka Nõukogude mundrites tegelaste, luuletajate, tudengite, haritlaste, kohvikudaamide, nuhkide jt galeriist tõusevad esile paar reljeefsemat **tegelaskuju**, ent nemadki mõjuvad pigem tüüpide kui karakteritena. Kui Kõivu varasema, samuti nn rühmanäidendina määratletud lavateoses „Küüni täitmine“ täidab lavaaega lõputu heinategu (seega ikkagi aktsioon!), siis „Lõputu kohvijoomine“ vahendab küll samamoodi üht katkematut protsessi, endas igavikulist mõõdet kandvat kohvijoomist – kuid jääb mõistagi staatilisemaks. Näidendi tähendustiine omailma loob Kõiv aga mitmete olukordade ja tegelaskõne fraaside **kordumiste** kaudu. Võib öelda, et ka seeläbi sünnib kohvijoomise „ajutine lõputus“, mida saab käsitleda kollektiivse mälu „pinnana“ ja mis kujutab endast pidevat *déjà vu*’d (Salar 2009: 96).

13 Näidendi hilisemas versioonis on Poeedi koondkuju asemel tegemist nelja erineva Poeediga (I–IV).

14 Siin tekib paralleel näidendiga „Küüni täitmine“, mille lõpetab (kui lõpetab?) Kusta-nimelise tegelase lõppematu monoloog, kusjuures lõpuremargi järgi on „teater ammugi tühi, aastaid juba tühi ja varemeis, varemeil ehk kasekesedki kasvamas, võib-olla metski selle koha peal...“ (Kõiv, Runnel 1998: 104).

Stammgasti ja tema väljaütlemisi on põhjendatult seostatud stoitsismiga; tema kaks kontseptuaalselt tähenduslikku seisukohta, mis katkematu kohvijoomise taustal kõlavad, on *kairos* (selgusehetk ajavoolus; ekstaatiline hetk, millesse võivad koonduda minevik, olevik ja tulevik) ja nietzschelik *amor fati* (saatusearmastus).[15] Kui Kõivu becketlike allüüridega näidendit „Stseene saja-aastasest sõjast", mida seob „Lõputu kohvijoomisega" igikestva sõja motiiv, kannab eeskätt tume fataalsus ning visandlike tegelaskujude valdavalt passiivne ja apaatne seisund, siis Stammgasti fatalism on stoiliselt rõõmsa, sealhulgas paiguti (enese)iroonilise varjundiga, sünnitades seeläbi kontrasti kogu tema ümber toimuvaga. Võib nõustuda seisukohaga, et teatud moel näikse Stammgasti hoiakus väljenduvat mingi ürgeestilikult konservatiivne ellujäämisõpetus – kuigi kohe tehakse ka mööndus, et Draamateatri lavastuses Stammgasti kehastanud Lembit Ulfsak mängis tegelaskuju stoilisuse välja „ikkagi ennekõike ajalookulu kontsentraadina, mitte vaid inimliku hoiakuna" (Kolk 2008). Stammgasti kui põhimõtteliselt ebadramaatilist, kohvitassi tagant ümberringi toimuvat elutargalt ja omalaadse irooniaga jälgivat tegelast võrreldi lavastuse kaasaegses kriitikas nii Krishna, suure kreeka mõtleja Zenoni kui ka Mihhail Bulgakovi romaani „Meister ja Margarita" tegelaskuju Wolandiga (Unt 2008, Laasik 2008, Kekelidze 2008). Näidendi varasema trükiversiooni, s.t ainult kirjandusliku teksti arvustuses on eatut Stammgasti nimetatud „ajutise ajatuse" peaideoloogiks, kes on võimeline aja, loo ja ajaloo võimalikuks tegema (Salar 2009: 95).

Näitleja Lembit Ulfsaki ülesanne Stammgasti rollis ei olnud kergete killast: olles pea suurema osa ajast lavaruumis kohal, omamata peaaegu mitte mingisugust lavalist tegevust, suutis ta ometi publiku tähelepanu köita. Just Ulfsaki osatäitmises – skulpturaalses rahus istuv mees, tulvil kohvijoomise indu, mis vastandub vaimsel tasandil teda ümbritsevale sehkendamisele – nähti kaasaegses kriitikas lavastuse keskset kujundit (Laasik 2008, vt ka Kolk 2008). Ajuti näib Stammgast evivat deemonlikku võimet peatada aega, samavõrd aimub temas tulevikku ettenägevat oraaklit – sellegi kohta toogem edaspidi konkreetseid näiteid. Siinkohal võib aga taas osutada Marvin Carlsoni käsitlusele: näitleja (kehalisus) kannab teatrile omases taasringluses põimunud märgilisi tähendusi, äratades oma igas uues osatäitmises paratamatult vaatajate mälestusi tema endistest rollidest, mis n-ö kummitavad ka teda

15 Vaata Kõivu arvamust *amor fati* kohta isiklikumas kontekstis (Kõiv 1991: 8).

ennast; nimetatud nähtust võib võrrelda kirjandusele omase intertekstuaalsusega (Carlson 2001: 53, 58, 67, 72). Lembit Ulfsak kehastas nimelt ühes varasemas Pedajase Kõivu-lavastuses „Finis nihili“ (2004) kellassepp Uudot, kelle võimuses oli samuti teatud piirides ajaga manipuleerida.[16]

Nagu öeldud, sekundeerib Stammgastile paar põhjalikumalt välja joonistatud tegelast, keda võiks nimetada nii igiinimlike kui ka eestlaslike tüüpide modifikatsioonideks – nemadki väljendavad-kehastavad üht või teist konkreetsemat elufilosoofiat. Neid võiks erandkorras tõlgendada ka kummaliste vaimudena, millise võimaluse kohta Kõivu draamatekst paar põgusat vihjet pakub.[17] Teatud kummituslikkus või kodukäijalikkus on Kõivu tegelastesse tihti sisse kodeeritud.

Kuna kohvijoomise lõputuse fenomeniga on tegelaskujude ja tegevusliinide areng juba ette välistatud (Salar 2009: 94), siis ongi eelnimetatud tegelastest põhjust kõnelda pigem kui tüüpidest, mitte karakteritest – kuigi nii mõnegi puhul võib aimata vägagi konkreetseid prototüüpe eesti kultuuriloost. Selline prototüübiline taust puudub Uustulnukal, kelle kujus leiab üldistuse pidev inimlik (kodaniku)soov ja valmidus astuda Eesti vabaduse ja iseseisvuse eest välja mis tahes ajaloolis-poliitilistes tingimustes – vajadusel kas või (võõr)riiki kukutades.[18] Lavastuses mängis Jaan Rekkor Uustulnuka toonase kriitika arvates isegi eksistentsiaalsemasse mõõtkavasse, kui seda teksti põhjal võinuks eeldada (Johannes 2008); isikliku vaatajamälestuse järgi väidan samuti, et Rekkor pakkus Ulfsaki Stammgastile selles plaanis võrdväärset partnerlust.

Rahvuslike haritlaste variatsioone esindavad lärmakas-ekstsentriline Poeet (Taavi Teplenkov), kelle kuju(de)s aimub vihjeid mitmele eesti luuletajale – alates Henrik Visnapuust kuni Artur Alliksaareni –, ning Magister (Martin Veinmann), kes esindab klassikalist iga hinna eest kohanejat-

16 Selle tähelepaneku eest võlgnen tänu Heidi Aadmale. Lisagem, et „Lõputu kohvijoomise“ trupist oli Kõivu loomingusse puutuv varasem rolli(de)slepp olemas veel päris mitmel näitlejal.

17 Ettekandjaid nimetatakse remargis korra graatsilisteks vaimudeks; gümnasiast mõjub kummalise, ülejäänutele otsekui nähtamatuks jääva ilmutisena (Kõiv 2008: 90, 97); 1970-ndate kohvikus oletab Stammgast kohvitamas ka esivanemate vaime, ent Uustulnuk viitab hoopis võimalikele tulnukatele (Kõiv 2008: 237) – mis omakorda mõjub eelvihjena kirjanikupoolsele finaali lahendusele.

18 Varasema tekstiredaktsiooni finaalieelsest episoodist leiab dialoogi Stammgasti ja Uustulnuka vahel – juba Eesti Vabariigi kontekstis –, selles vestluskatkes võib aimata üpriski ühiskonnakriitilist autorihoiakut: „STAMMGAST: Ja riiki ei kukuta ka enam? UUSTULNUK: Ei mõista. STAMMGAST: Ei mõista? UUSTULNUK: Jah, just nii on, ei mõista. STAMMGAST: Mis siis viga? UUSTULNUK: Ei tea isegi õieti. Ei ole vast õiget riiki kah, mida kukutada.“ (Kõiv 2008: 268)

kohandujat.[19] Näidendi algversioonis on episood, kus Poeet (siinkohal on tema prototüübiks äratuntavalt Artur Alliksaar) avaldab oma suhtumist Magistrisse poolmõnitava demonstratiivsusega (Kõiv 2008: 226); Poeedi kujus heiastub üldse – läbi erinevate aegade ja personifikatsioonide – loomupärast mängulisust, mis ajuti avaldubki agressiivsevõitu või provokatiivsetes n-ö etenduslikes episoodides. Kõhn Mees (Tõnu Oja) näitlikustab omakorda igavese vaikse dissidentluse võimalikkust, millega kaasneb kultuuri sees elamise kunsti valdamine (Johannes 2008). Kõhna Mehe prototüübina on üsna üheselt äratuntav literaat ja vanagermaani eeposte tõlkija Rein Sepp. Osutagem Kõhna Mehe monoloogile oma paosoleku kohta Toomel raamatukogu katuse all 1940-ndatel (Kõiv 2008: 80–82) ja märgakem, et see tekst esineb sõnastuslikult veidi varieerituna ja ka oluliselt lühemal kujul Kõivu jutus „Küsimus kaosest", kus viited Rein Sepale on vägagi ilmsed (Kõiv 2002: 45). Alliksaarega seoses võib omakorda tuua näiteks Kõivu kommentaarid Alliksaare poolt EK(b)P Keskkomiteele läkitatud kirjale (Kõiv 2004); Kõivu kirjeldatud episood julgeoleku huvist poliitiliste anekdootide kogu vastu langeb otseselt kokku „Lõputus kohvijoomises" kujutatuga (Kõiv 2008: 222–227).[20]

Erika-nimelise ettekandja kujus (Maria Avdjuško) kerkib aeg-ajalt esile samasugune naiselik igatsus lihtsa isikliku õnne järele – mis tahes ajalooliste kataklüsmide kiuste –, nagu seda võis kohata Ema puhul näidendis „Tagasitulek isa juurde" – kõige aredamalt tema neljanda pooltunni monoloogis (Kõiv 1997: 203–205). Erika ja Stammgasti suhted annavad küll aimu ilmsest vastastikusest sümpaatiast, aga jäävad läbivalt ikkagi otsekui sordiini alla.

„Lõputu kohvijoomise" stseenis, kui 1941. aastal saabub kohvikusse järjekordne röövel-„vabastaja", kes hiljem osutub Poeediks, ilmutab Erika aga alateadlikult, oma naiiv-trafaretsete repliikide ja reaktsiooni kaudu isegi omamoodi (koomilist) vastupanu ja seeläbi avaneb ühtäkki kõnekalt kogu olukorra vääramatu absurdsus:

---

19 Kohaneja ongi ju tüübina universaalsem kui vaid meie rahvuslik-ajaloolises kontekstis. Võib-olla pisut ootamatu, kuid sisuliselt põneva paralleelina „Lõputule kohvijoomisele" võib siinkohal nimetada Itaalia režissööri Ettore Scola Prantsuse mängufilmi „Le bal" („Ball", 1983), kus – sarnaselt Kõivu näidendile – kohtame samas ruumis (lokaalis-tantsusaalis) ühtesid ja samu tegelastüüpe, kes on läbi erinevate aastate (mh 1936, 1939, 1940-ndad, sõjajärgne aeg, 1968; algus- ja lõpustseen on muide aastast 1983!) hõivatud sama tegevuse – tantsuga, kusjuures sõnaline dialoog puudub täiesti. Üheks intrigeerivamaks tegelaskujuks osutub samuti kollaborant ning eriti mõjus on episood, kus teda tantsitab saksa ohvitser. Lauri Leesi on filmi nimetanud sotsiaalseks epopöaks (Leesi 1986). Viite eest Scola filmile tänan Tiina Hallikut.

20 Omaenda traumaatilisi kogemusi julgeolekuorganitega – ja julgeoleku huvi seostub sedapuhku just nimelt Werneri kohviku haritlasseltskonnaga – kirjeldab Kõiv kirjatükis „Juhtum" (Kõiv 2009b).

ERARIIDES MEES NKVD VORMIMÜTSIGA: Kas evakueerimise käsku ei olnud?

ERIKA: Mina ei tea, mis käsud siin olid või ei olnud. Alatasa midagi akna taga karjutakse.

ERARIIDES MEES NKVD VORMIMÜTSIGA: Ärge targutage, kõik toitlustusasutused siinpool jõge peavad olema evakueeritud ja kraam, mida ei saa kaasa võtta, tuleb likvideerida!

ERIKA: Seda ma teengi.

ERARIIDES MEES NKVD VORMIMÜTSIGA: Misasja te teete?

ERIKA: Likvideerin.

ERARIIDES MEES NKVD VORMIMÜTSIGA: Mida te likvideerite ...?

ERIKA: Praegu ma likvideerin kohvi ja suhkrut, siis ma hakkan ... (Kõiv 2008: 61)

Eelmainitud, suurema konkreetsusastmega tegelaste tausta ja üldisema kohvikuatmosfääri kujundab meisterlikult loodud kohvikukülastajate kujude ja häälte polüfoonia. Juba näidendi tekstis varieerub kohvikusumin skaalal alates sosinatest, pobinatest ja kihinatest[21] kuni mõne üksiku ootamatu kisenduse või (enamasti Poeedi ekstsentriliste) karjatusteni. Kujundlikult võiks seda taustaloomet võrrelda (antiikse) kooriga. Lavastuses sai erinevatest ajastustest pärit tegelaskonda kehastanud trupp kriitikutelt tublisti kiita. Eriti tunnustati kõlanud kõnekeele loomulikkust – kõivulikult fragmentaarse ja kempleva dialoogi puhul oli tulemus tõesti veenev –, samuti lavastaja oskust isikustada mõne ilmeka detailiga igaüht, kas või lühirepliigi lausujat.

„Lõputu kohvijoomise“ aeg pendeldab aastaist 1941, 1934, 1918, 1942, 1944 ning 1960-ndatest ja 1970-ndatest (1962, 1975) pärit episoodide vahel. Nagu öeldud, raamivad neid stseene Pedajase lavastuse alguses ja lõpus pildid 1983. aastast, mil Werneri kohvik põles. 1980-ndate alguses, üsna lühikese ajavahemiku jooksul, aastail 1982–1983 leidis aset teisigi mõistatuslikke tuleõnnetusi: näiteks põlesid Niguliste kirik, taluhooned Eesti Vabaõhumuuseumis, samuti Eesti Draamateatri suur saal (millest lähtuvalt võis nii mõnegi vaataja jaoks tekkida kaastähendusi ka siis, kui lavastus Heliosest teatrisaali üle oli kolinud). Ametlik uurimine toona tõsiselt võetavaid

21 Kõiv osutab muu hulgas vaimukalt asjaolule, et kui kõrvuti asuvad saksa ja eesti daamide lauad, siis on ka neist kostuv kihin erinev (Kõiv 2008: 162).

tulemusi ei andnud, aga rahva seas levis üldine arvamus, et nii mitme eesti kultuuri jaoks olulise hoone tulle sattumine ei saanud kindlasti olla pelk juhus.

Kronoloogiliselt kõige varasem episood näidendis on pärit aastast 1918, märgistades Eesti Vabariigi sündi. Sellega seoses muutub kõnekaks seik, et just ajavahemikus 1917–1919 on nähtud kohviku kui sellise formeerumist Eestis avaliku sotsiaalkultuurilise nähtuse ja kultuuriliselt oluliste tähenduste kandjana (Haug 2009: 819, 822).

Jeanette R. Malkin on mäluteatrile omaste struktuuride või praktikatena nimetanud lavalisi kordusi, sh korduvaid stseene, ühteliitmisi, tagurpidi liikumisi ja jäljendusi, samuti juhuslikke või soovimatuid hääli ja kajasid, osalisi kattumisi ja simultaansust (Malkin 1999: 1). Marvin Carlsoni arvates on draamatekst kui selline üldse eneseteadlikum kirjanduslikele tekstidele üldisemalt iseloomulike taasringluse ja mäluga seotud protsesside suhtes (Carlson 2001: 8). Nii taasringlust kui omamoodi kummituslikkust kohtab ka „Lõputus kohvijoomises".

„Tagasitulekus isa juurde" ja „Lõputus kohvijoomises" liigub aeg edasi-tagasi otsekui Samuel Becketti mister Krappi viimane helilint. Becketti näidendi kohta on väidetud, et see esitabki meile mitte üksnes elu mäletamise akti, vaid ka implitsiitset dialoogi elamise ja mälestuste, oleviku ja mineviku vahel (Malkin 1999: 45).

Toogem näide aja edasi-tagasi kerimisest „Lõputus kohvijoomises" – episood, nagu Kõivule omane, algab pimeduses, ja tegevusaeg vahetult enne seda on aasta 1934:

Segaduse tipus tõuseb Uustulnuk lauast, läheb ukse juurde, paneb näpu lülitile ja vajutab.

Pimedus ja vaikus.

HÄÄL (UUSTULNUK) (*pimeduses*): Mäletad?
HÄÄL (STAMMGAST): Pane tuli põlema, mis sa jandid.
UUSTULNUK: Mäletad?
STAMMGAST: Mida kuradit ma pean mäletama?

[---]

STAMMGAST: Mis sai siis tookord?
UUSTULNUK: Siis sai, et joodi eriti palju kohvi.
STAMMGAST: Oli üks pikk kohvijoomine.
UUSTULNUK: Üks lõpmata pikk kohvijoomine. Ja isamaalisi asju aeti ka.

Paus.

STAMMGAST: Noid on alati aetud ... nagu kohvigi ... on alati joodud.

[---]

Paus.

STAMMGAST: Pane nüüd tuli põlema ja las läheb edasi.

UUSTULNUK: Kustkohast sa tahad?

STAMMGAST: Ah, mis seal ikka, pane, kust sa i s e tahad.

UUSTULNUK: Ma vaatan, kust läheb.

Punane kuma.

Erika kandiku, pudeli ja klaasidega uksel. Nurgalauas Stammgast. Uustulnuk seina ääres. Kõhn Mees telefonil.

KÕHN MEES: Ma tahan Brežnevi ... Jah, justament, Leonid Iljitš Brežnevi ... Jah, Kremlis ...

Pimedus.

HÄÄL (UUSTULNUK): Vale koht sai, ma proovin uuesti. (Kõiv 2008: 104–106, 108)[22]

Jaak Rähesoo on täheldanud: „Milles on aga [mälestustesarja] *Studia* [*memoriae*] ja autobiograafiliste näidendite subjektiivsuse erinevused? Kõigepealt ei ole Kõiv näidendites peaaegu üldse rakendanud siinkohal „analüütiliseks menetluseks" nimetatud mälupiltide üleküsitlemist. [---] mälupiltidel on lastud tulla, nagu nad tulevad, nende „tõelust" lavalise kahtluse alla seadmata. [---] Subjektiivsuse peamiseks väljenduseks „mälestusnäidendites" on ajalise järgnevuse pidev muutmine – mineviku ja oleviku või siis erinevate minevikukihtide akronoloogiline vaheldumine. Seda tehakse ju tihti ka *Studia*'s, ent narratiivis on see harjumuspärasem, peaaegu konventsionaalne vahend, samas kui teatris, vähemalt Kõivu näidendites, mõjub see hoopis intrigeerivamalt või irriteerivamalt, nõuab lugejalt-vaatajalt aktiivset kaastööd, et siit-sealt võetud killud tervikuks liita. [---] mälunäidendite rivis on iga järgnev teos tähendanud ajakoordinaatide aina kindlakäelisemat segipaiskamist, mis teeb esitatava lavailma üha unenäolisemaks, irreaalsemaks." (Rähesoo 2000: 1375–1376) Kas aga just „Lõputu kohvijoomise" puhul ei kohta me

22 N-ö esimesel katsel keeras Uustulnuk aja kohviku põlemise aastasse 1983, s.t näidendi avaepisoodi. Teise katse järel jätkub tegevus 1934. aastal, ainult et enne katkestust valitsenud hämar õhtupoolik on nüüd asendunud keskhommikuga – seega esineb väiksemat sorti katkestusi või ajahüppeid ka mujal Kõivu tekstis, kui seda tähelepanelikult lähilugeda. Näiteks 1940-ndatesse lõikub vahepeal korraks samuti lühiepisood Kremlisse helistada üritava Kõhna Mehega, *anno* 1983 (Kõiv 2008: 182).

ka Kõivu dramaturgias suhteliselt erandlikuna seda eespool mainitud „tõeluse“ lavalise kahtluse alla seadmist, mida kirjanik Rähesoo väitel mäluproosas sootuks sagedamini rakendab? Äsja seda piltlikustava näitena toodud episoodile lisaksin veel kaks stseeni Stammgasti ja ettekandja Erika vahel, mis mõjuvad otsekui kirjaniku teadliku taotlusena loodud *déjà vu*:

Hämaras nurgas seisab Erika kandikuga, kandikul kohvikann tassidega, pudel klaasidega.
STAMMGAST (*vahib Erikat nagu ilmutist*).
UUSTULNUK: Sääl ta on. Justnagu ennemuiste (*istub*). [---]
ERIKA (*astub aegamööda paar sammu lähemale* [---]): Noh, lapsed, lapsed, ma toon teile midagi jõudsamat! [---]
STAMMGAST (*vahib pärani silmi, suu lahti, Erika tulekut*).
ERIKA (*jääb seisma, vaatab küsival pilgul vastu*).
Ülejäänud seltskond vahib neid arusaamatuses. [---]
ERIKA (*tuleb paneb käe Stammgasti õlale*): Mis on?
STAMMGAST (*ärkab)*: Mis? Ah ... ei midagi, meelde tuli üks asi ... [---]
ERIKA (*astub uuesti esile*): Lapsed, lapsed, ma leidsingi teile midagi jõudsamat! (*Astub, kandik käes, kiiresti laua juurde* [---]).
Hetkeks seltskond tardub. Aeg seisatub.
STAMMGAST: Kas teile ei tule meelde? [---] See on kunagi juba niimoodi olnud. [---] Või tuleb veel? (Kõiv 2008: 75–76, 78)

Ja mõnevõrra hiljem järgneb selline stseen:

ERIKA (*tuleb pimedast nurgast, pudel ja klaasid käes*): Noh, lapsed, lapsed, ma leidsingi teile midagi jõudsamat.
STAMMGAST (*pöörab ringi, jääb Erikale otsa põrnitsema*).
ERIKA (*vaatab küsival ilmel pudelit, siis oma põlle, kergitab kleidisaba*): Mis on?
STAMMGAST: Ma ei tea, aga korda palun veel, mis sa ütlesid!
ERIKA: Mis ma ütlesin?
KÕHN MEES: Et ma leidsingi teile midagi jõudsamat ... [---]
STAMMGAST: Erika, ole nüüd hea inimene, astu sammukese tagasi, tule uuesti ja hõika jälle seda, mida sa just hõikasid.
ERIKA: Et mispärast?
UUSTULNUK: Et meelde tuleks.
STAMMGAST: Et meelde jääks.

KÕHN MEES: Et me jutt hakkaks igas viimses kui punktis täpipealt klappima.
ERIKA: Ma ei mäleta ju, mis ma hõikasin.
STAMMGAST: Sa hõikasid, et ...

Äkiline punane valgus akendes.

Punakas valguses tühi kohvik. Seinaäärse laua juures kolme mehe siluetid.

Valgus akendes kustub.

HÄÄL (ERIKA): Noh, lapsed, lapsed, ma leidsingi teile midagi jõudsamat!

Uuesti punane valgus akendes. [---] *KOHVIK PÕLEB*. (Kõiv 2008: 250–251, 252)

Esitagem siin veel ka üsna lühikese tekstikatke Stammgasti, Uustulnuka ja Kõhna Mehe vahel, mis esineb näidendi hilisemas versioonis maagilise kordusena, kokku kolm korda:

Pimedus.

Vaikus.

HÄÄL (UUSTULNUK): Kus me siis nüüd lõppude lõpuks oleme?

Paus.

HÄÄL (STAMMKUNDE): Küsi parem, kunas me siis nüüd lõppude lõpuks oleme.

Paus.

HÄÄL (KÕHN MEES): Põhjaeuroopa kangelasajastul.
HÄÄL (UUSTULNUK): Mis taa om?
HÄÄL (STAMMKUNDE): Lõputu kohvijoomine.

Paus.

(Kõiv 2009a: 201; vrd Kõiv 2009a: 220, 285–286)[23]

Nii nagu Becketti loomingus võib kohata viiteid tulevastele aegadele (Malkin 1999: 50), nii leiab prospektiivseid teadaandmisi päris palju ka Kõivult. Nõnda sedastab vend Jaan „Tagasitulekus isa juurde“ perekonna võimaliku Läände põgenemise kohta 1944. aastal: „Mina jään ju haigeks ja me ei pääse kuhugi.“ (Kõiv 1997: 222); või lausub 1930-ndatel Isale konkreetsete aastaarvude kohta ja sel ajal toimunu-toimuva kohta: „Mina kolmekümne üheksandat tean, aga mida tead sina üheksakümne teisest?“ (samas: 204)

23 Nagu öeldud, kordub episood kolm korda – seda täpselt samas sõnastuses, vaid teisel korral on Stammkunde viimases repliigis sõna „lõputu“ asendunud sõnaga „igavene“; teose varasemas versioonis esineb nimetatud episood aga vaid korra (vt Kõiv 2008: 41–42).

„Lõputus kohvijoomises“ kohtame prospektiivi eriti produktiivse võttena Stammgasti tegelaskõnes, kuigi seda esineb ka Kõhna Mehe tekstis. Nii hoiatab Stammgast Erikat peagi areenile ilmuvate vapside eest (Kõiv 2008: 99) ning ennustab ette nii Konstantin Pätsu ja Johannes Laidoneri diktatuuri (samas: 122–123) kui ka mõnda hilisemat riigipööret (samas: 144). Kõhn Mees annab aga gümnasiastina oma kasuemale märku, et kasulik oleks kohvikust lahkuda, enne kui „minevik vajub meile otsa, nii läheb meil mitu aastat, enne kui koju jõuame“ (samas: 150).

Priit Pedajas on ka „Lõputu kohvijoomise“ prooviperioodi võrrelnud „Tagasituleku isa juurde“ omaga – just selles mõttes, et mõlemad Kõivu näidendid äratasid näitetrupi liikmetes hulganisti isiklikke mälestusi (Pedajas 2008: 12). „Lõputu kohvijoomise“ lavastus tõusis ajakirja Teater. Muusika. Kino tavapärases teatriankeedis hooaja 2008/2009 uuslavastuste seast kolmandale kohale – selline hinnang kujunes kokku 25 teatrikriitiku ja teatriuurija arvamuste kaudu, kusjuures kõrgemalt kui lavastust hinnati Kõivu näidendi teksti. Lavastuse kaasaegses retseptsioonis kõlas mõte, et „Lõputu kohvijoomine“ kummutab mõneti stereotüüpse ettekujutuse kirjaniku krüptilisusest ja suletud elitaarsusest (Kolk 2008). Seda nimetati isegi Kõivu kõige parema kompositsiooniga näidendiks ja lavastust omakorda üheks Pedajase parimaks režissööritööks (Tuch 2008). Näitlejatest tõsteti teatriankeedis eriti esile Lembit Ulfsakit Stammgastina, üle kümne hindaja pidas seda hooaja parimaks meesrolliks. Lavastus pälvis ka suhteliselt suure publikuhuvi, püsides Eesti Draamateatri mängukavas mitu aastat (2008–2011), mil anti kokku 57 etendust – tõsi küll, vahepeal üsna pikkade mängupausidega.

Nagu 1993. aastal esietendunud „Tagasitulek isa juurde“ pakkus ka „Lõputu kohvijoomine“ taas koomilisemat (vt Kolk 2008) ja eneseiroonilisemat vaatenurka rahvuslikule minapildile. Tulles lavale oktoobris 2008, umbes poolteist aastat peale nn pronksiöö rahutusi Tallinnas aprillis 2007, võib Kõivu näidendit tõlgendada ka targa ja samas intrigeeriva alternatiivse seisukohavõtuna ühiskonnas plahvatuslikult esile kerkinud (uus)rahvuslike tunnete suhtes; nii „Tagasitulek isa juurde“ kui ka „Lõputu kohvijoomine“ kõnetavad ühiskonda üldse natuke rohkem kui teised Kõivu näidendid Eesti lavadel (Laasik 2008). Kõivulikult kriitilis-skeptiline küsimine-küsitlemine võib tema dramaturgias avalduda sellistes sedastustes, nagu kuuleme „Tagasituleku isa juurde“ ühtesoodu kuju muutva Peremehe suust: „eks siis näib, kes ja kuidas [---], kes peremees ja kes sulane, kes need õiged ja kes need vainlased“ (Kõiv 1997: 161); sellele sekundeerib „Lõputu kohvijoomise“ 1940-ndate

alguse kohvikusuminas kõlav natuke ehmatav repliigikatke omadest ja võõrastest eestlastest (vt Kõiv 2008: 86). Eestluse määratlemisega haakuvad nii tõdemus selle kohta, et „päris päriselt ei saa meie pool midagi“ – nõnda lohutab Stammgast Erikat (samas: 180) – kui ka Uustulnuka seisukoht: „Kes saab meil midagi tõeliselt lõpetada, ainult alustada on võimalik ja siis puhuvad juba teised tuuled.“ (Kõiv 2009a: 284)

Seega ei olnud aastaks 2008 kummutatud mitte ainult mõneti stereotüüpsed ettekujutused Kõivu dramaturgia ebalavalisuse suhtes – kuna nad üldiselt eiravad täiel rinnal lavakonventsioone –, vaid kinnitust saadi sellegi kohta, kuidas Kõivu nn lavalugemised võivad mõjusalt kaasa kõlada ka rahvuslik-kriitilises *resp.* rahvusliku ajaloo diskursuses.

Kirjandus

Carlson, Marvin 2001. *The Haunted Stage. The Theatre as Memory Machine*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.

Epner, Luule 2005. Madis Kõiv. – *Eesti dramaturgia kümme aastat*. Toim Anne-Ly Sova. Tallinn: Eesti Näitemänguagentuur, lk 137–149.

Haug, Toomas 2009. Kohvijoomine ja kohviku loomine. Sõnaloolisi tähelepanekuid Madis Kõivu jälgedes. – *Looming*, nr 6, lk 817–831.

Johannes, Maris 2008. Kohvijoomise lõputu algus. – *Sirp*, 5. XII.

Kekelidze, Eteri 2008. „Всё проходит. Пройдёт и это“. – *Молодежь Эстонии*, 7. XI.

Kolk, Madis 2008. Teatrisõbralik ja nostalgiline Madis Kõiv. – *Postimees*, 7. X.

Kõiv, Madis 1991. Vastab Madis Kõiv. – *Teater. Muusika. Kino*, nr 10, lk 3–14.

Kõiv, Madis 1997. *Kolm näitemängu. Kokkusaamine. Tagasitulek isa juurde. Filosoofipäev*. Tallinn: Eesti Draamateater.

Kõiv, Madis 2002. Küsimus kaosest. – *Puudutus*. Koost Kristina Pai. Tartu: Tartu Ülikooli Raamatukogu, lk 32–50.

Kõiv, Madis 2004. Kommentaar Artur Alliksaare kirjale. – *Tuna*, nr 3, lk 86–87.

Kõiv, Madis 2008. *Lõputu kohvijoomine*. Tallinn: Eesti Draamateater.

Kõiv, Madis 2009a. *Näidendid. III*. Tartu: Akkon.

Kõiv, Madis 2009b. Juhtum. – *Vikerkaar*, nr 3, lk 45–62.

Kõiv, Madis; Lõhmus, Aivo 1987. *Põud ja vihm Põlva kihelkonnan nelätõistkümnendämä aasta suvõl*. Tallinn: Eesti Raamat.

Kõiv, Madis; Runnel, Hando 1998. *Küüni täitmine*. Tartu: Ilmamaa.

Laasik, Andres 2008. Kohvijoomise rahu ületab madina. – *Eesti Päevaleht*, 7. X.
Leesi, Lauri 1986. Prantslaste espriist itaallase pilgu läbi. – *Teater. Muusika. Kino*, nr 4, lk 62–65.
Malkin, Jeanette R. 1999. *Memory-Theater and Postmodern Drama*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
Pedajas, Priit 2008. Vastab Priit Pedajas. – *Teater. Muusika. Kino*, nr 7, lk 5–15.
Rokem, Freddie 2000. *Performing History. Theatrical Representations of the Past in Contemporary Theatre.* Iowa City: University of Iowa Press.
Rähesoo, Jaak 1999. Madis Kõivu näidenditest. – *Looming*, nr 12, lk 1861–1874.
Rähesoo, Jaak 2000. Madis Kõivu näidenditest II. – *Looming*, nr 12, lk 1363–1382.
Salar, Salmo 2009. Alatine ajutisus / ajutine ajatus. – *Vikerkaar*, nr 3, lk 92–97.
Saro, Anneli 2004. *Madis Kõivu näidendite teatriretseptsioon*. Dissertationes litterarum et contemplations comparativae Universitatis Tartuensis 2. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
Tuch, Boris 2008. Обратный отчет истории за столиком кафе. – *День за днем*, 10. X.
Unt, Anto 2008. „Lõputus kohvijoomises“ väljendub pigem Eestimaa loomus kui Eestimaa muutumine. – *Sirp*, 5. XII.